

Perusteos suomalais-saksalaisista tiedesuhteista

Marjatta Hietala:

Finnisch-deutsche Wissenschaftskontakte. Zusammenarbeit in Ausbildung, Forschung und Praxis im 19. und 20. Jahrhundert. Übersetzt von Benjamin Schweitzer. Schriftenreihe des Finnand-Instituts in Deutschland. Herausgegeben vom Finnland-Institut in BWV – Berliner Wissenschafts-Verlag 2017. 294 s. ISBN 978-3-8305-1747-4.

Professori emerita Marjatta Hietala tunnetaan etenkin kaupunki- ja tiedehistoriaan sekä Saksaan liittyvistä tutkimuksistaan. Hän on epäilemättä juuri oikea henkilö kirjoittamaan perusteos Suomen ja Saksan pitkän linjan tiedesuhteista myös saksalaiselle yleisölle. Sellaiselle on todella tarvetta. Jos on saksan kielen taito valitettavalla tavalla hiipunut Suomessa, niin eivät Saksassakaan yleinen kiinnostus ja tutkimusharrastus Suomea kohtaan ole entisellään, kun ei ole enää kylmän sodan kontekstia, vaan kyseessä on useimmiten hyvin ongelmaton EU-kumppani. Akateeminen puoli ei sitä paitsi ole ollut maiden välisten suhteiden parhaiten katettuja aloja, vaikka se kuuluu etenkin pysyvyydessään tärkeimpiin. Rasitteena on ollut se, että sen toiminta on luonteeltaan niin usein kovin epädraamaattista.

Hietalan teos pohjautuu luonnollisesti pitkälti siihen, mitä hän on jo julkaissut suomeksi. Taustalla ovat tutkimusprojektit, joiden lopputuotoksina syntyivät suomalaisen tiedehistorian perustutkimuksiin kuuluvat *Tiede, tutkijat, yliopistot ja innovaatiokeskukset kaupunkien menestystekijöinä* sekä *Tutkijat ja sota*. Kuten näissä, uudessa teoksessakin kiinnostus kohdistuu erityisesti suomalaisten professorien Saksan-matkoihin, niin yksilöinä kuin tilastoituna joukkona.

Esille nostetaan muun muassa Maikki Friberg, Agnes Sjöstedt, Arvo Ylppö, Richard Faltin, Rolf Nevanlinna ja monia muita. Ryhmänä nousevat esille etenkin lääkärit, mikä vastasi ajan arvostuksia. Lääkäri oli uuden ajan yhteiskunnan airut ja sankari ja myös käytännössä osa vaikutusvaltaista eliittiä yhteiskunnallisessa ympäristössään. Niin sanottujen ihmistieteiden edustajia käsitellään vähemmän.

Merja Lahtisen laatimissa tilastoissa vierailut on jäljitetty ja lueteltu vuosikymmenittäin, kohteittain, tiedekunnittain ja myös matkojen tarkoituksien mukaan. Viimeisessä tilastossa tullaan jo aivan nykypäivään, kun luetteloidaan myös Erasmus-opiskelijoiden määrät. Perusteellisuus on erittäin kiitettävää, joskin tilastot koskevat vain Helsingin yliopistoa. Toisaalta muut yliopistot tulivat vastaavaan toimintaan luonnollisista yleistä vasta aikana, josta Hietalan teos on varsin niukka.

Vuoden 1945 jälkeisestä ajasta kirjassa ei ole edes kahkummentä sivua.

Aikakausien kuvaamisen osalta voikin pitää pienenä puutteena sitä, että huomio jakautuu varsin epätasaisesti. Hietala on hyvin perusteellinen 1800-1900-lukujen vaihteen molemmin puolin sekä etenkin sotavuosien kohdalla, mutta vuoden 1945 jälkeisen ajan lisäksi myös sotien välisen ajan osuus jää vähäiseksi. Otsikkotasolle on jopa jäänyt epätarkkuus, kun käytännössä sotavuotia koskeva laaja osuus on otsikoitu ”Finnisch-deutsche Wechselbeziehungen 1933–1945”, mikä lupaisi edes hiukan enemmän myös sotaa edeltäneestä ajasta. Johdannossa kyseisen kappaleen kerrotaan olevan nimeltään ”Die Deutschland-Orientierung der finnischen Wissenschaftler während des Zweiten Weltkrieges”, mikä vastaa sisältöä paremmin.

Maailmansotien välisen ajan jääminen hyvin vähälle on sikäläkin harmillista, että siihen perehtyminen tekisi parhaiten ymmärrettäväksi sen, miksi tiedesuhteet häiriintyivät lopulta hyvin vähän Saksan useista poliittisista muutoksista. Nykyään, jolloin tietämyksen pohja näistä ajoista on suuresti ohentunut ja julkisuus ei osaa enää tehdä muuta kuin kysyä ”fasisti/natsi vai ei”, monista voi tuntua käsittämättömältä, että tiedesuhteita jatkettiin ensisellään myös kansallissosialismin aikana. Tämä oli kuitenkin valtaosalle akateemisia piirejä varsin luonnollinen ja vastahakoisillekin väistämätön asia.

Kansallissosialismi ei muuttanut läheskään kaikessa Saksan tieteen laatua, sen perinteistä puhumattakaan, vaan Saksan tieteen taso pysyi poliittisten puhdistusten aiheuttamien suoneniskujen jälkeenkin korkeatasoisena koko maailman mittakaavassa. Kansallissosialisteille tiedemaailma ei ollut mikään prioriteetti, vaan heille riitti, että julkivihollisiksi julistetut juutalaiset ja marxilaiset karkotettiin yliopistoista. Loput saivat toimia jorkeenkin rauhassa ja vanhoilla laduilla, etenkin kun aika jäi kovin lyhyeksi kasvattaa uutta tiedepolvea. Rotuopit eivät sellaisinaan vaikuttaneet moniinkaan aloihin, ainakaan niiden arkeen.

Myös Hietalan tilastot ja kuvaamat tapaukset vahvistavat sen, mikä oli aikalaisille arkea: Saksa oli tieteen johtava maa, näin oli ollut kauan, modernin tieteen alalla 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen, ja mikäli aikoi pysyä uuden tutkimuksen tasalla, Saksan tieteen tuntemus oli välttämätöntä. Suomalaisella tiedepolvella oli Saksassa niin pitkäaikaiset kokemukset, että poliittiset muutokset olivat monille aidosti enemmän pintavaahtoa kuin pääasiaa. Etenkin 1800-1900-lukujen vaihteessa Saksa oli kansainväliselle tieteelle jokseenkin samaa kuin Yhdysvallat on ollut toisen maailmansodan jälkeen.

Sodan oloissa ei puolestaan ollut jäljellä juurikaan muita kontakteja. Kuten Hietala tiivistää, sodankaan aikana läheskään kaikki kutsut, tiedematkat ja jäsenyydet molemminpuolisissa tiedeseuroissa ja akatemoissa

eivät olleet luonteeltaan kokonaan poliittisia (s. 124). Tähän voisi lisätä: olisiko edes voinut odottaa, että kun ympäristö korosti yhteistä taistelua bolshevismia vastaan ja itsenäisyyden puolesta ja kävi mielestään eloonjäämistäistelua, tiedemaailma olisi jotenkin voinut tai edes halunnut hakeutua pois tästä rintamasta? Ei sille ollut mitään yhteiskunnasta erotettua vetäytymispaikkaa tai norsunluutornia ulkoistettua tarkkailuroolia varten.

Hietala tuo toisaalta (kuten aiemmissakin tutkimuksissaan) esille myös tiedeyhteisölle kipeitä asioita, kuten maailmansodan ajan Itä-Karjala-hankkeet ja suunnitelmat rotubiologian laitoksesta. Hän ei kuitenkaan tee niistä sensaatioita, vaan asettaa ne ajan kontekstiin. Sitä paitsi, kuten hän osoittaa, rotubiologiset näkökohdat eivät itsessään olleet muullekaan maailmalle vieraita, vaikka niiden saksalaista poliittista sovellusta ihmeteltiin. Kirjassa tuodaan esille etenkin yhdysvaltalainen alan tutkimusperinne (ks. esim. sivut 179, 180). Ja olihan Uppsalaankin perustettu jo 1920-luvulla rotubiologinen laitos.

Teos ei muutenkaan antaudu myynteille. Hietala toteaa, että historiankirjoituksella on ollut tapana pitää maailmansotien välistä aikaa nationalistisen sisäänpäin kääpymyksen aikana, mutta havainnot tiedekontakteista eivät tue tällaista tulkintaa. Nykyään yleinen tapa nähdä kansallinen ja kansainvälinen toistensa vastakohdina onkin aivan liian yksipuolinen. (ks. s. 61)

Yleiseltä otteeltaan kirjan teksti on erittäin tieto- ja asiapitoista. Esimerkiksi opiskelijalle se ei olisi fakta-työrytysineen ja tilastoineen mikään unelmatenttikirja edes suomeksi. Aikalaisen henkilökohtaiset kokemukset matkoiltaan olisivat auttaneet lukijaa. Nyt niitä löytyy hyvin ansiokkaasti muutamissa kohdissa, etenkin Yrjö Reenpään, Arvo Ylpön ja Maikki Sjöbergin ja Agnes Sjöstedtin tapauksissa. Näistä kaksi viimeksi mainittua tuovat esiin myös kiinnostavan aspektin naisen asemasta tiedemaailmassa, ja sen sisällä kansainvälinen toiminta oli naisille vielä epätavallisempaa. Kyseiset areenathan olivat edelleen hyvin, hyvin maskuliinisia.

Toki tiedeihmiset eivät ole läheskään aina olleet mitään paavolaisia tai talvioita yhteiskunnallisten olojen ja omien tuntemustensa kuvaajina. Silti tällaisten kokemusten laajempi esittely olisi lisännyt myös tekstin havainnollisuutta, ja voi pitää yllättävänä, että on käytetty hyvin vähän suomalaisia ammattialojen lehtiä, joissa julkaistiin matkakertomuksia ja seurattiin Saksan kehitystä omalla alalla.

Tätä tarkastelua olisi myös voinut tehdä molempiin suuntiin. Esimerkiksi Bundesarchivissa olevaa Saksan opetusministeriön arkistoa ja sen hyvin arvokasta R4901-sarjaa on käytetty muutaman kansion verran. Siellä olisi kuitenkin ollut paljon enemmänkin kiinnostavia kuvauksia siitä, miten Saksan tiedemaailman edustajat näkivät suomalaisten ja laajemmassa kontekstissa

pohjoismaisten kollegojen reaktiot Saksan järjestelmänmuutokseen, sekä siitä, miten politiikan uskottiin vaikuttaneen tieteisiin.

Yleisesti ottaen lähdeaineisto on toki erittäin laaja ja perusteellinen. Lisäksi on muistettava, että kun aikajana on näin pitkä – alaotsikko mainitsee kaksi kokonaista vuosisataa – ja kun varsinainen tekstiosa ennen englanninkielistä abstraktia, tilastoja ja kirjallisuusluetteloa on 200 sivua, otteen on pakko olla monessa mielessä yleinen. Sarkaa jää joka tapauksessa paljon muillekin tutkijoille.

Vesa Vares, professori
Turun yliopisto